

Biografický slovník českých zemí

Akademie věd
České republiky

věda 58

kolem
nás
prostory
společné
paměti

Historický ústav Akademie věd České republiky

Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., (HÚ AV ČR, www.hiu.cas.cz) patří k akademickým ústavům, které se zabývají výzkumem v oblasti humanitních oborů. HÚ AV ČR je zaměřen na základní výzkum českých, československých a obecných dějin. Jako přední světové výzkumné bohemikální pracoviště spolupracuje s řadou výzkumných institucí či vysokých škol v Česku i v zahraničí.

Současně se základním výzkumem se HÚ AV ČR věnuje také práci ediční, v níž navázal na činnost Československého státního historického ústavu vydavatelského, svého předchůdce, který byl založen roku 1920. Ústav kromě vědeckých monografií připravuje a vydává historické atlasy, edice, rozsáhlou historickou bibliografii a encyklopedická díla celonárodního významu. Soustavně pečuje o uchování a zpracování významných sbírek (historické mapy, osobní fond A. Sedláčka). V jeho nakladatelství vycházejí významná oborová periodika, jako jsou mj. *Český časopis historický*, *Moderní dějiny* nebo *Slovanský přehled*.

Biografické pracoviště se postupně vytvářelo od devadesátých let 20. století poté, kdy byl roku 1990 zřízen Historický ústav Československé akademie věd jako právní nástupce Ústavu československých a světových dějin, od roku 1993 Historický ústav Akademie věd České republiky. Zpočátku je tvořila malá skupina odborníků, pověřená přípravou hesláře *Biografického slovníku českých zemí*. Jako samostatné oddělení Biografických studií se konstitovalo až po prvním desetiletí své existence. V současnosti má toto nejmenší oddělení HÚ AV ČR pět pracovníků ve svém pražském sídle a jednoho spolupracovníka v brněnské pobočce. Posláním oddělení je získávání, studium a zpracování biografických pramenů, poskytování základních informací o životě osob bez ohledu na etnický původ, které se významně zasloužily o kulturní, vědecký, umělecký, politický a společenský život českých zemí. Výsledky výzkumu jsou vtěleny nejen do vydávaného lexikonu, ale oddělení je zveřejňuje také jako monografie nebo studie v periodikách či v dalších univerzálních nebo speciálních slovnících. Přispívá tak nejen k poznání vlastní národní minulosti, ale též k včlenění kultury národa do širšího mezinárodního, především středoevropského kontextu. Biografická témata zaznívají také na vědeckých setkáních, která oddělení organizuje.

Rakouské biografické slovníky *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich (Wurzbach)* a *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL)*

Dnes zpracovávaná encyklopedie našich sousedů navázala na rozsáhlé dílo Constanta von Wurzbacha *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*, který s podporou Rakouské akademie věd vycházel mezi lety 1856–1891. V šedesáti dílech přinesl biogramy více než dvaceti čtyř tisíc osobností s životními daty ohraničenými roky 1750 až 1850, které žily či působily v rakouských korunních zemích. Šlo o monumentální a průlomové dílo i proto, že přibližně dvě třetiny v něm zařazených osob se dočkaly vlastních biografii vůbec poprvé a navíc na konci hesel byly uvedeny bohaté odkazy na literaturu, existující portréty, na památky hmotné povahy, u příslušníků šlechtických rodů popisy rodových erbů a genealogická posloupnost. Jak obrovská to byla práce, vyjádřil po jejím dokončení sám autor výstižným čtyřverším:

Gottlob, das große Werk ist nun zu Ende,
Es war daran, dass ich es nicht vollende –
Ich ganz allein schrieb diese sechzig Bände!
Lexikonmüde ruhen aus die Hände.

Bůh zaplať, dílo veliké je u konce.
Někdy zdálo se, že nemohu už více –
těchto knih šedesát, toť má práce!
Teď nastal čas, ať uleví si mé ruce.

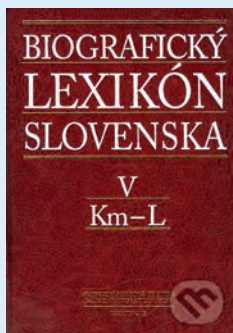
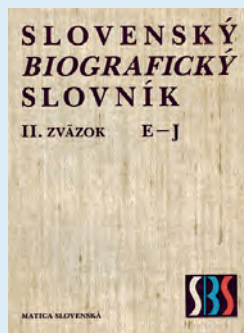

Slovenský biografický slovník (SBS) a Biografický lexikón Slovenska (BLS)

Na Slovensku absenci specializovaného pracoviště, které by se zabývalo přípravou vlastního národního biografického lexikonu, pociťovali podobně jako v českých zemích. Do roku 1918 na Slovensku chyběl jakýkoliv samostatný biografický slovník a pokud se osoby slovenského původu v encyklopediích objevily, jednalo se vesměs o díla vzniklá v sousedních zemích, ať už šlo o práce německé, maďarské nebo české. Slováci se vyskytovali v již zmíněném Wurzbachově díle, v maďarském slovníku spisovatelů J. Szinyeiho (*Magyar írók élete és munkái*, 1891-1914) nebo např. v Riegrově *Slovníku naučném* (1860-1874). Mezi dvěma světovými válkami vyšlo na Slovensku několik příruček převážně orientovaných na společenskovědní obory. Pokusy o systematickou biografickou činnost zůstaly až do přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století v podstatě bez většího ohlasu.

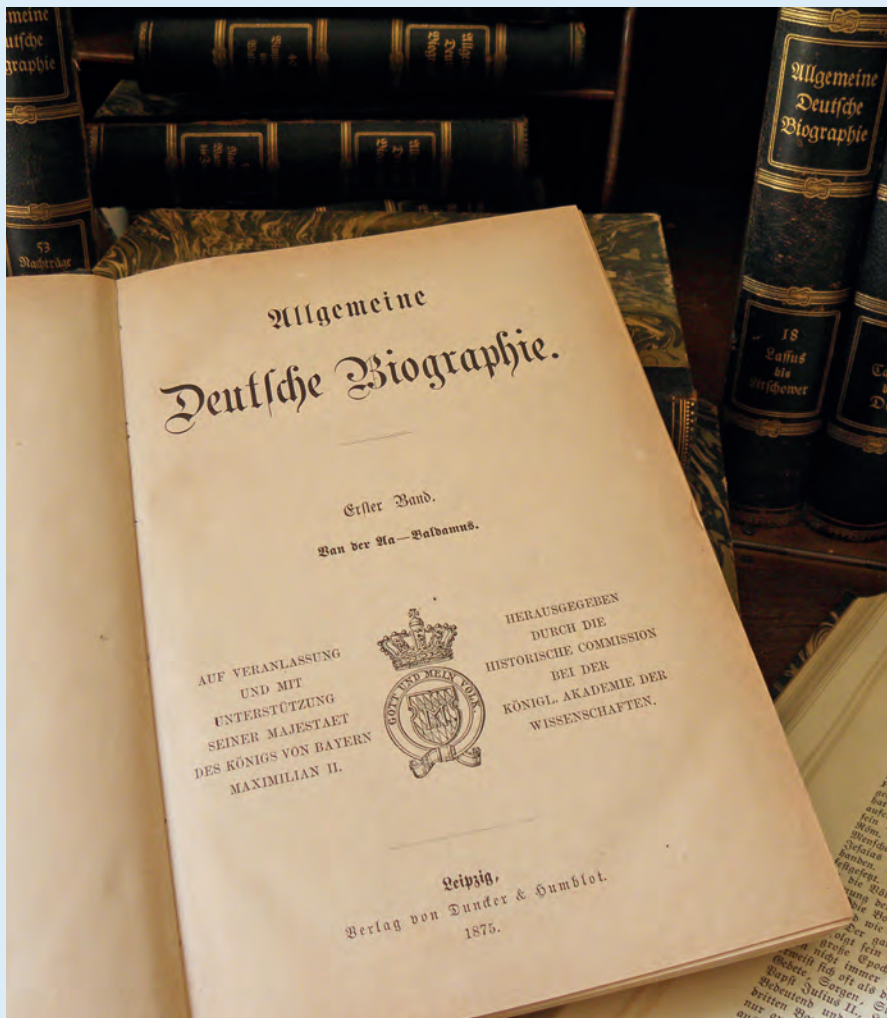
Myšlenku vybudovat vědecké středisko, které by organizovalo, koordinovalo a vykonávalo dokumentační, a informační činnost v celonárodním měřítku, vydávalo speciální příručky, příp. i monografie o významných postavách národní minulosti, však Slováci začali naplňovat skutkem dříve než Češi. Počátkem roku 1969 byl v Martině v rámci Matice slovenské založen samostatný Biografický ústav, který získal potřebné materiální i personální zajištění a rychle rozvíjel činnost.

Biografickému ústavu, vedenému literárním historikem Augustínem Maťovčíkem, se během jednoho desetiletí podařilo sestavit a vydat šest svazků reprezentativního *Slovenského biografického slovníku* (1986-1994), který zachytil více než dvanáct a půl tisíce životopisných hesel a stal se tak nejrozsáhlejší slovenskou biografickou příručkou zahrnující již nežijící osobnosti od raného středověku. Díky blízkému vztahu slovenského a českého národa obsahuje řadu českých osobností, které se na Slovensku významně uplatnily. Zvláště patrné je to v období vzájemného soužití ve společném státě ve 20. století. Jako výtah vyšel v anglické verzi roku 2002 *Slovak Biographical Dictionary*. Na přelomu století přistoupila redakce k přepracování rozsáhlého díla, které se postupně objevuje od roku 2003 pod titulem *Biografický lexikón Slovenska*. Přináší nejen doplněná a revidovaná původní hesla, ale vyplňuje i mezery poplatné době vzniku, totiž biogramy politicky proskribovaných osob. Dokončen a před vydáním je jeho 7. díl.

Allgemeine Deutsche Biographie (ADB) a Neue Deutsche Biographie (NDB)

Dlouholetou a bohatou encyklopedickou tradici, a to včetně biografické, má ze sousedních států především Německo, jehož široká produkce zahrnuje biografická lexika univerzální, regionální i oborová. Zvláště významné místo mezi nimi zaujímá rozsáhlá a dodnes vydávaná *Neue Deutsche Biographie*, která navázala na předcházející monumentální *Allgemeine Deutsche Biographie* (ADB).

◀ Ebner, Hieronymus

Ebner von Rosenstein, Anton Gilbert Viktor ▶

Ebner von Eschenbach, Marie Freifrau von, geborene Gräfin Dubsky, Frein von Třebomyslyc

Dichterin und Schriftstellerin, * 13. 9. 1830 Zdislawitz (Mähren), † 12. 3. 1916 Wien, ☐ Zdislawitz. (katholisch)

Genealogie Leben Auszeichnungen Werke Literatur Portraits ...

🔗 RDB 📄 PDF 🗨️ Zitiere

Zitierweise:

Genealogie ↑

V Franz Gf. (seit 1843) Dubsky (1784–1873), k. k. Kämmerer, GR, Major a. D., auf Zdislawitz u. Lebedau, S des Joh. Nepomuk Dubsky, Frhr. v. Třebomyslyc (1752-90) aus mährischem Uradel, orientaischer Dolmetsch in Peterwardein, u. der Johanna v. Moskop aus geadeltem Beamtenengeschlecht in Koblenz; M Maria (1801–30, ev), Erbin v. Zdislawitz u. Lebedau, T des –Frhr. Siegmund Frhr. v. Vockel (1772–1829), aus geadeltem sächsischem Juristengeschlecht, verdient um die Hebung der Schatzsucht in Mähren u. der Errichtung des Brüner Landesmuseums (s. Würzbach 51), u. der Marie Frein Kaschnitz v. Weinberg, aus geadelter österr. Beamtenfamilie; Stiefmutter Eugenie Frein v. Bartenstein, Xaverine Gfn. v. Kolowrat; ⚭ Zdislawitz 1848 –Moritz Frhr. v. Ebner-Eschenbach (1815–98, Vn), k. u. k. FML, Genieoffizier, Erfinder auf dem Gebiet der elektrischen Zündung, des Torpedowesens u. der Telegraphie, Mitgl. der Ak. der Wiss. Wien (s. ÖBL ☞ W. L.), Sohn des Wenzel Rr. v. E., Frhr. v. Eschenbach (seit 1796, 1743-1820), k. k. FML im Geniekorps (s. Würzbach ☞ III), u. der Helené Frein Dubsky Schw des Gf. Franz, s. o.); kinderlos. – Nicht verwandt mit E. v. Eschenbach in Nürnberg.

Leben ↑

Zdislawitz, die eiterliche Herrschaft in Mähren, war der Dichterin Inbegriff der Lieblichkeit und des Reichtums der heimatischen Landschaft. Ein Leben lang bewahrte sie die Erinnerung an Schloß und Dorf mit ihren sozialen Spannungen, an die Spiele, die von Kind auf erlernte Reitkunst, an die Erziehung durch Ammen und Mägde aus tschechisch-slowakischem Volkstum sowie später durch französische, englische und deutsche Gouvernanten. Unmittelbar nach ihrer Geburt hatte sie ihre Mutter verloren. Winteraufenthalte in

Auszeichnungen ↑

Dr. phil. h. c. Univ. Wien (1900).

Werke ↑

Ges. Schr., 10 Bde., 1911 ff., Sämtl. Werke, 12 Bde., 1928; Ges. Werke in Einzelbänden, hrsg. V. J. Klein, I-III, 1956-58; Aus Stadt u. Land, Novellen aus Österreich v. F. v. Saar u. M. v. E.-E., = Österr. Erzähler II, hrsg. v. H. Gronemann, o. J.; Der Nachlaß der M. v. E.-E., hrsg. v. H. Rieder, I: Bei meinen Landsleuten, 1947 (einziger ersch. Bd.); Ausgew. Werke, hrsg. v. J. Lackner, 1947 (mit Biogr.); Leuchtende Weisheit, Aphorismen, 1948; Meistererz., Anhang: Aphorismen u. Erinnerungen, hrsg. v. A. Bettex, [1953] = Manesse-Bibl. d. Weltlit.; Meine Erinnerungen an Grillparzer, eingel. v. H. Rieder, 1955; Krambambuli u. a. Erz. mit Erinnerungen an d. Dichterin v. F. Dubsky, 1955; Die schönsten Erz., mit Nachwort v. J. Hofmiller, hrsg. v. E. Gross, [1956].

Literatur ↑

E. Schmidt, Charakteristiken, 2. R., 1912; M. Necker, M. v. E.-E., nach ihren Werken geschildert, 1916; J. Mumbauer, Der Dichterinnen stiller Garten, M. v. E.-E. u. E. v. Handel-Mazetti..., 1918 (P); A. Bettelheim, M. v. E.-E., Wirken u. Vermächtnis, 1920; I. A. Koller, Stud. zu M. v. E.-E., Diss. Zürich 1920; A. Sauer, in: NÖBl ☞ I, 1923, S. 146-57 (L); ders., in: Sudetend. Lb. I, 1925, S. 137-45 (L, P); ders., M. Frhr. v. E.-E., Probleme u. Gestalten, 1933, S. 195 ff.; M. Göglér, Die päd. Anschauungen d. M. v. E.-E., Diss. Tübingen 1931; M. Hans, Die rel. Weltanschauung d. M. v. E.-E., Diss. Frankfurt/M. 1934; H. Rieder, Die Gemeinschaft I d. Erz. d. M. v. E.-E., Diss. Wien 1934; ders., Liberalismus u. Lebensform i. d. dt. Prosaepik d. 19. Jh., 1939; M. Alkemade, Die Lebens- u. Weltanschauung d. Frhr. M. v. E.-E., 1935 (mit Briefwechsel zw. P. Heyse u. E.); R. Latzke, M. v. E.-E., in: E. Castle, Gesch. d. dt. Lit. in Ö.-Ung. im Za. Franz Josephs I., 1. Bd., 1935, S. 1036-66; E. Fischer, Die Sozial. Mährens i. d. zweiten Hälfte des 19. Jh. als Hintergrund d. Werke M. v. E.-E.s, 1939; I. Slama, Die E.-E. u. d. Burgtheater, Diss. Wien 1944 (ungedr.); E. Felbinger, M. v. E.-E.s dram. Arb., Diss. Wien 1947; F. Egger, M. v. E.-E. u. I. S. Turgenjew, Diss. Innsbruck 1948; H. Wallach, Stud. z. Persönlichkeit M. v. E.-E.s, Diss. Wien 1950; J. Klein, Gesch. d. dt. Novelle v. Goethe bis z. Gegenwart, 1954, S. 382-91; F. Gf. Dubsky, Zdislawitz, in: Die österr. Furche, 1955, Nr. 15; J. Mühlberger, in: Gr. Deutsche ☞ V, 1957, S. 353-60 (P); A. Bettelheim, in: B.J. ☞ I, S. 196-202 (TL 1916, W. L.); Kosch, Lit.-Lex. ☞ (W.-Verz., L.); Komerl ☞; Frels ☞.

Portraits ↑

Ölgem. (im Greisenalter) v. Marie Müller, Abb. in G. Reuter, Die Dichtung, 19. Bd., 1905, S. 60 f. (mit weiteren P. z. B. 1849, 1867, Lebensmitte, im Arbeitszimmer); P.-Medaille v. R. Marschall; Radierung v. L. Michalek, in: P. Roseggers „Heimgarten“, Nov. 1900, S. 145 f.

Autor ↑

Wilhelm Bietak

Empfohlene Zitierweise ↑

Bietak, Wilhelm, "Ebner von Eschenbach, Marie Freifrau von" in: Neue Deutsche Biographie 4 (1959), S. 265-267 [Online-Version]. URL: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd118528661.htm#fdbcontent>

První díl *ADB* se objevil roku 1875 a do roku 1912 jich bylo vydáno celkem padesát šest. O zpracování se zasloužila Historická komise mnichovské Královské akademie věd, iniciátorem byl historik Leopold von Ranke a prvním šéfredaktorem byl jmenován germanista a muzikolog Rochus von Liliencron. Vznikající *ADB* disponovala širokým okruhem spolupracovníků z celé země, podílelo se na ní přibližně patnáct set autorů a stala se zásadním dílem německé národní biografie a rovněž inspirací pro podobná díla i v okolních zemích. Shrnula na dvacet šest a půl tisíce hesel o osobnostech zemřelých do roku 1900. Vyšla opakovaně a dnes je dostupná také jako CD-rom nebo elektronický portál.

Neue Deutsche Biographie (NDB)

Neue Deutsche Biographie (NDB) začala být vydávána od roku 1953; dosud bylo zveřejněno dvacet šest objemných dílů, které se s malým časovým odstupem objevují od roku 2001 také v elektronické podobě, na internetu byl zpřístupněn i heslář. Autorská hesla jsou koncipována obsáhleji, spíše než stručný slovníkový útvar svou formou připomínají eseje; v úvodu obsahují genealogickou část. Obě výše popsaná encyklopedická díla jsou dostupná i v rámci společné databáze německy mluvících zemí <http://www.biographie-portal.eu>.

Uživatel, který vyhledává osobnosti českého původu, jich v obou encyklopediích sice řadu nalezne, ale jejich zastoupení je řádově nižší, než je tomu v národních slovnících rakouském či slovenském.

Historisches Lexikon der Schweiz (HLS)

Až do poloviny osmdesátých let 20. století bylo v podobné situaci jako české země Švýcarsko, které také postrádalo univerzální biografický slovník. Při překonávání tohoto nedostatku však jeho tvůrci zvolili poněkud jinou cestu. Museli vyřešit problémy spojené s kantonálním uspořádáním, a tedy jistou roztržičností své země, s mnohojazyčností, která způsobuje, že kulturu jednotlivých oblastí více ovlivňují sousední státy totožného jazyka, decentralizací, konfesní nejednotností a absencí politických elit. Funkci biografického slovníku ve Švýcarsku převzal *Historisches Lexikon der Schweiz*, třináctidílná všeobecná encyklopedie vydávaná mezi lety 2002–2014, jejímž hlavním redaktorem byl historik Marco Jorio. Biografie v ní mají nejpočetnější zastoupení, tvoří celou její třetinu; časově zachycuje osobnosti od antiky až po současnost, a to včetně žijících. Koncepce a rozsah biogramů jsou

Graus, Frantisek
Historisches Lexikon der Schweiz
Dictionnaire historique de la Suisse
Dizionario storico della Svizzera

16/01/2007 | Rückmeldung | PDF | drucken | <

No 1

Graus, Frantisek

Français

Italiano

☞ 14.12.1921 Brünn (heute Tschech. Republik), † 1.5.1989 Basel, aus Brünn. Sohn des Bruno, Kaufmanns. ⚭ 1955 Véra Hölka. Da jüd. Abstammung, 1941 Gefangenschaft im Konzentrationslager Theresienstadt. Stud. der Geschichte an der Univ. Prag, 1948 Promotion, 1951 Habilitation. 1953-69 o. Prof. für ma. Geschichte an der Akad. der Wissenschaften in Prag. 1969 Emigration in die Bundesrepublik Deutschland, Gastprof. an der Univ. Konstanz, 1970-72 o. Prof. für ma. Geschichte an der Univ. Giessen, 1972-89 o. Prof. für ma. Geschichte an der Univ. Basel. G.' Werk war v.a. dem krisenhaften Charakter des SpätMA gewidmet, den Randgruppen und Mentalitäten, den ideolog. und sozialgeschichtl. Aspekten der Hagiografie, der Traditionskritik, der Neutralitätsgeschichte, der dt. Verfassungsgeschichte, der er kritisch gegenüberstand, sowie der Geschichte der Juden. 1958 Nationalpreis der Tschechoslowakei. 1968 Dr. h.c. der Univ. Giessen.

Werke

- *Lebendige Vergangenheit*, 1975
- *Pest-Geissler-Judenmorde*, 1985 (†1994)

Literatur

- H.-J. Gilomen, «Zum mediävist. Werk von Frantisek G.», in *BZGA* 90, 1990, 5-21
- *Spannungen und Widersprüche, Gedenkschrift für Frantisek G.*, hg. von S. Burghartz et al., 1992

Autorin/Autor: Thomas Schibler

Weitere Informationen zu Frantisek Graus finden sie auf folgenden Sites:
[Diplomatische Dokumente der Schweiz \(DDS\)](#) | [Eltis-swiss](#)

Linka powered by [easwicon](#) das Vernetzungsprojekt der Schweizerischen Akademie der Geisteswissenschaften (SAGW)

GND: [118541722](#) | VIAF: [49237918](#) | URL: <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D32158.php>

© 1998-2017 HLS: Alle Urheberrechte dieser elektronischen Publikation sind beim Historischen Lexikon der Schweiz, Bern. Für alle elektronisch publizierten Texte gelten dieselben Regeln wie für eine gedruckte Veröffentlichung.
 Nutzungsrechte und Zitierrichtlinien (PDF)

podobné ÖBL. Švýcarský lexikon vycházel v německé, francouzské a italské mutaci, ve zkrácené verzi se objevil také v rétorománštině. Nedlouho po tištěné podobě se objevila i elektronická verze, která odstranila potíže s abecedním zařazením hesel v různých jazycích. V devadesátých letech probíhala diskuse, zda má být vydáván zároveň v tištěné i elektronické podobě, nakonec bylo rozhodnuto ponechat obojí. Na internetu je přístupný samostatně (<http://www.hls-dhs-dss.ch/>) i jako součást společného portálu <http://www.biographie-portal.eu>.

Jako potvrzení vlastní kulturní identity si v průběhu dějin moderní národy v Evropě i mimo ni vytvořily velká díla duchovní povahy, k nimž vztahují oprávnění své existence. Mezi ně se řadí mnohasvazkové národní encyklopedie, které dokázaly shrnout výsledky dobového poznání. Nejinak tomu bylo v českých zemích, přesto však má dodnes naše společnost vůči svým předkům, kteří se životem a prací podíleli na hospodářském, kulturním, společenském a duchovním rozvoji národa, jeden velký nesplacený dluh, jímž je absence velkého univerzálního biografického slovníku.

Evropské národní biografické encyklopedie zažívaly nástup první velké konjunktury během 19. století v éře formujících se nacionálních států. Jako příklady z nejbližšího okolí uvedme založení *Allgemeine Deutsche Biographie* nebo Wurzbachova slovníku *Österreichisches Biographisches Lexikon*. Tento trend po-

kračoval i ve století minulém, během něhož na již ukončená díla navázala jejich pokračování, a to *Neue Deutsche Biographie*, resp. *Österreichisches Biographisches Lexikon*.

Role biografického slovníku

Položme si otázku, jaké místo biografický slovník v kulturní společnosti zaujímá a jaké v ní plní poslání. V první řadě přehledně informuje o pozoruhodných osobnostech z celého spektra národní společnosti. Chronologicky shrnuje jejich životní data a profesní kariéru. Rozsah hesla se odvíjí jednak od společenského přínosu popisované osoby, jednak od významu a rozsahu díla, které zanechala. Biogram má stručně a přehledně objasnit její rodinný původ, dosažené vzdělání, průběh profesní kariéry a zásluhy. Text doplňuje přehled použité literatury a archivních pramenů, příp. odkaz na místo uložení písemné pozůstalosti či informace o zajímavých památkách hmotné povahy (pamětní desky, sochy ad.). Slovníkové heslo pochopitelně nedisponuje takovým rozsahem textu jako samostatná studie či esej, které se mohou osudy jedince zabývat podrobněji, detailně analyzovat jeho práci, společenské prostředí, z něhož vzešel a v němž se pohyboval, jeho myšlenkový obzor či konkrétní činy. V tomto ohledu zůstává odkázáno na stručnou a pokud možno přesnou charakteristiku, která osobnost popíše a zařadí do historických souvislostí. Ve střeoevropských slovnících se text koncentruje na život a zhodnocení přínosu jedince, naopak díla ovlivněná více anglosaským kulturním prostředím chápou biogram poněkud šířeji, a to ve smyslu detailněji popisovaného soukromí, povahových vlastností, zvyklostí, vzhledu, nevyhýbají se ani určitým kuriozítám.

Národní biografický lexikon je charakteristický mezioborovostí. Ve srovnání se slovníky speciálními provádí daleko přísnější výběr hesel. Jeho univerzalita naproti tomu umožňuje, aby se na zařazeném biogramu podílelo více autorů, kteří mohou shrnout poznatky o jediné osobnosti napříč několika profesemi (např. lékaři-spisovatelé; vědci-umělci aj.). K dalším přednostem univerzality patří korelace genealogické, které nejednou bývají odhaleny až při vzájemném porovnání hesel osob z oborů nezdělaných velmi vzdálených. Nemusí se přitom nutně jednat jen o příbuznost rodovou, ozřejmují se tak i vztahy např. mezi učitelem a žákem nebo vzájemné ovlivnění vědy, politiky, umění aj. Ze slovníku lze odvozovat i informace nepřímé, týkající se např. geografické nebo sociální mobility, nebo porovnáni životních osudů a profesní kariéry. Zvláště patrné je to u rodin s tradičně děděným povoláním, např. uměleckých, ať už jde o hudebníky, herce, stavitele, malíře či sochaře.

Časový rozsah

Další otázku, jaký časový úsek mají národní lexika pokrývat, lze zodpovědět několika způsoby. Některá shrnují období od raného středověku, jiná začínají od novověku, další jako východisko zvolila až 18. století. Čím hlouběji se obracíme do minulosti, tím více ubývá písemného materiálu, na jehož základě lze psát hesla, a tedy přirozeně také osob, kterým by měla být věnována. Naopak čím více se blí-

žíme k současnosti, přibývá pramenného materiálu a počet zaznamenáníhodných jedinců tak narůstá geometrickou řadou. Většina encyklopedií nezařazuje osobnosti žijící, jejichž kariéra není uzavřena a nelze ji tedy ještě objektivně zhodnotit. Co se data úmrtí týče, některé slovníky zvolily hranici pohyblivou, kterou čas od času posunují, aby zachytily zemřelé co nejlíže k datu vydání aktuálního svazku. Jinou možností je pevně fixovat datum úmrtí v celém díle. Obě varianty mají své přednosti a nedostatky. V prvním případě je nevýhodou krátký časový odstup od úmrtí, což svádí k zařazení osob, jejichž dílo se časem ukáže jako dobově omezené nebo dokonce sporné. Naopak k výhodám této volby patří, že během dlouhých let, kdy slovník vychází, odpadá potřeba současně vydávat jeho doplňky a opravy. Také tolik nehrozí, že budou zařazena hesla jepičí životnosti. V okamžiku dokončení mnohasvazkové encyklopedie je už však časový odstup mezi prvním a posledním svazkem tak veliký (nezřídka padesát let), že se musí přistoupit k dalšímu přepracovanému vydání celé encyklopedie.

Dnes však tento handicap nemusí být tak markantní, neboť náš digitální věk nabízí možnost paralelního zveřejňování slovníku v elektronické podobě, v něm lze doplňky a opravy ke starším tištěným částem zpracovávat bez ohledu na abecedu a zařazovat je daleko operativněji. Aktualizaci oceníme především u méně známých osob. Rychle pokračující digitalizace některých archivních pramenů či starých tisků nebo novin umožnila pohotově doplňovat chybějící údaje nebo opravovat tradované omyly. V současnosti tedy encyklopedii už nelze chápat jen jako souhrn dosud obecně známých faktů, ale jako dílo otevřené, které je s to zveřejňovat aktuální poznatky. Vědecky koncipované encyklopedie, jejichž údaje jsou podloženy prameny, tak bezesporu patří do oblasti základního historického výzkumu.

Kritéria výběru hesel

Jedním z klíčových momentů a zároveň do jisté míry slabinou každé encyklopedie zůstává sestavování hesláře. Jak definovat závazné pravidlo pro zařazení hesla? Listujeme-li slovníkem, napadá nás, proč ta či ona osoba heslo má, a jiná ne, nebo proč někomu byl věnován rozsáhlý text a další se musel spokojit s několika řádky. Univerzální národní slovník by měl podchytit elitu celého spektra společnosti, která se podílela na formování kolektivního historického vědomí. Nejvýznamnějším jedincům jsou obvykle věnována rozsahem i detailním zpracováním nejobsáhlejší hesla, v nichž kromě životních osudů bývají popsány historické okolnosti a motivy jednání, text doplňuje bohatá bibliografie. Většině vrcholných reprezentantů elit se však už nejednou dostalo pozornosti dříve, k dispozici bývají jejich monografie, obšírné eseje, ale např. i rozsáhlý materiál obrazový nebo filmový. K obstarání informací o těchto lidech není tedy samotného slovníku nezbytně třeba, už našli své místo také v oborových či regionálních lexikonech, které o nich nejednou zveřejnily velmi detailní údaje, tudíž ve slovníku národním jim lze věnovat jen hutné shrnující heslo. Jinak je tomu u osob, které sice daly důležité impulsy v rozličných oblastech lidské činnosti, ale nezískaly nejvyšší sociální status jako výše dotčení. V případě, že slovník nemá přesně definovanou společenskou hodnost či pracovní funkci jako obligátní kritérium pro zařazení

(např. biskupové, generálové, členové státní či obecní správy aj.), je výběr ztížený, v mnoha ohledech nezbytně subjektivní. Závisí nejen na obsahové stránce, ale je limitován celkovým rozsahem slovníku, který není bezbřehý a musí mít stanoveny jisté hranice. Nikdy nebyla pevně určena a dodnes neexistují jednoznačná kritéria pro výběr méně známých osob, které se sice nedočkaly slávy, zásluhy jim však nechybí. Jejich zařazení do lexika se řídí požadavkem, aby se nevytratily nejen z kolektivního vědomí, ale aby byly zpřístupněny k dalšímu výzkumu. Tuto početnou skupinu uživatelé vyhledávají v encyklopedii nejčastěji, protože informace o těchto lidech jsou buď těžko dohledatelné, nebo jejich význam dosud nebyl doceněn. Poslední okruh hesel tvoří – řečeno poněkud s nadsázkou – „drobní lidé“. Pro jejich přijetí platí pravidlo, že každý slovník by jim měl věnovat místo, zvláště pak byla-li jejich aktivita nepostradatelná pro úzký společenský či profesní okruh. Současně je užitečné, aby obecně nezapadli v zapomnění. Moderní slovníky v redakčních zásadách tento typ osob zvláště zdůrazňují, dávají tak prostor dříve opomíjeným skupinám, např. podnikatelům, technické inteligenci, sportovcům a v neposlední řadě také ženám. Tímto přístupem kompenzují jisté nedostatky svých předchůdců. „Málo známí“ mnohdy po sobě zanechali rozsáhlou pozůstalost a také otiskli svou „stopu v historii“, ať už v pozitivním, nebo negativním slova smyslu, v každém případě rozvinuli činnost trvale platnou. Tento otisk je patrný v primárních či sekundárních pramenech různé provenience, buď ve vlastních literárních či výtvarných dílech, denících, memoárech, článcích, nekrolozích, ale mohou ho dokládat také vyznamenání, sochy, portréty či pojmenování místních ulic aj. K pozoruhodným osobnostem lokálního či regionálního významu mohou patřit poslanci, starostové měst, žurnalisté, lékaři, jiné skupiny reprezentují vědci, jejichž přínos k pokroku dosud nebyl dostatečně zhodnocen, nebo umělci, kteří ve své době nebyli docenění a uznání se jim dostalo až posmrtně. Příkladný přístup v tomto ohledu zvolil *HLS*, který ve svém úvodu explicitně zdůrazňuje, že dal méně prostoru dobře zpracovaným a probádaným osobám. „Z kompenzační funkce profitují až dosud bádáním opomíjené skupiny, jako např. ženy, podnikatelé, inženýři, vyšší úředníci, sportovci, sběratelé umění. Jen tak mohl *HLS* srovnat svůj záběr s takovými díly jako *NDB*, *ADB*, *Wurzbach* či *ÖBL*. I v nich je rozlišení mezi známými osobnostmi a méně známými proměnlivé a dost závislé na subjektivních kritériích.“

Svědék doby

Nepominutelným faktem, který se musí vzít v úvahu, je velmi dlouhá doba, během níž se každý národní biografický slovník rodí, vesměs se jedná o dílo generační. Po jeho dokončení už nejsou první díly jen pouhou sumou informací, ale stávají se svědkem doby svého vzniku, a tedy primárním historickým pramenem. Jak je známo, každá nová generace píše své vlastní dějiny znovu. V průběhu desetiletí narůstajícího časového odstupu se přirozeně mění nejen požadavky biografistiky, ale také historické vědy. V některých epochách nabývají vrchu sociální dějiny, jindy se dostává do popředí biografistika, čehož jsme u nás svědky právě v posledních dvou desetiletích. Markantně se tento zájem projevuje např. v oblasti moderních dějin a výzkumu exilu (velké vlny české emigrace ve 20. století: poválečný německý od-

sun a na něj vzápětí časově navazující pouónorová emigrace, emigrace po sovětské okupaci 1968). Zvláštní postavení má genderová historie. Ve starších dobách, kdy byl život žen omezen jen na soukromou sféru, tvořily výjimku – kromě příslušnic vládnoucích kruhů – jen ty z nich, které se uplatnily v uměleckých disciplínách, např. jako spisovatelky, malířky, hudebnice, tanečnice. Ke dramatickým změnám v životě žen došlo až v moderních dějinách, mimořádně dynamický byl nástup žen do nejširšího spektra povolání ve druhé polovině 20. století. Ve všech národních slovnících, které zahrnují i starší epochy, zůstávají ženy z objektivních příčin v menšině, a to navzdory současnému intenzivnímu rozvoji genderových studií. Mezeru se v poslední době snaží překlenout speciální lexikony.

K dalším oborům, které zažívají rozkvět a v posledních letech se jimi zabývá i více historiků, se řadí přírodní vědy, medicína, technika. Jinou kapitolu tvoří oblast sportu, jejíž reprezentanti se dnes těší velké společenské prestiži. Naopak některé vrstvy společnosti, v minulosti velmi vážené, svůj význam v moderní době poněkud ztratily; mezi příklady můžeme uvést např. šlechtu nebo vojáky. Dost se také proměnilo oceňování divadelních umělců, kteří se o svou popularitu musejí dělit s těmi, kteří se uplatňují ve filmu, na internetu aj. Během doby dochází k posunu významu a hodnocení různých povolání, to vše se nakonec odráží v encyklopedii. Národní lexikon by měl však odolávat tlaku přijímat dobově populární osobnosti, které jsou aktuálně na výsluní, jejich význam je dočasně deformován, nadhodnocen a falešně kanonizován. Dalším úskalím, které by seriózní lexikon měl překonat, je komerční zadání, tj. přijímání osob na základě výběru, který vychází vstříc požadavkům případných abonentních zadavatelů či uživatelů (publikace typu Who is who). Tyto dnes vydávané příručky často nerespektují nebo porušují především standardy výběru a ověřování informací, jsou sestaveny tak, aby konvenovaly spíše širokému publiku. K tomu přistupují ještě práce kompilované, které svým rychlým tempem vydání dostávají pod tlak slovníky zpracovávané vědeckými metodami.

Cesta k českému národnímu slovníku

Biografická lexikografie má v českém prostředí dlouholetou tradici, která je však dost komplikovaná, podobně jako historie českých zemí sama. Na jejím počátku stojí encyklopedie obecná, a to jedenáctisvazkový Riegrův *Slovník naučný* (se třemi svazky dodatků), který vycházel v letech 1860–1874 v pražském nakladatelství I. L. Kobera. Mezi jeho osmdesáti tisíci hesly se objevila řada biografii osobností ze starších období i současníků. Velkou zásluhu o českou biografii má *Ottův slovník naučný*, největší česká a dodnes v mnohém ohledu nepřekonaná encyklopedie, srovnatelná s podobnými počiny jiných evropských národů. (Mezi lety 1888–1909 vyšlo dvacet sedm dílů a jeden díl doplňků.) Osobním heslům věnovala rozsáhlý prostor. Autoři je psali většinou velmi pečlivě a podrobně, některá z nich se blížila rozsahem i důkladností historické studii spíše než stručnému slovníkovému útvaru. V letech 1925–1933 vycházející *Masarykův slovník naučný* (celkem sedm dílů), redigovaný Emanuele Rádlm a Zdeňkem Václavem Tobolkou, ilustroval vybraná hesla fotografiemi popisovaných osob, v mnoha případech se však jednalo jen o jejich stručnější verzi ze slovníku Ottova, ani hesla nově zařazená

však úrovně svého předchůdce nedosáhla. Šest dílů *Ottova slovníku naučného nové doby* z let 1930–1943 (jinak řečeno *Dodatky*) přineslo stručnější a spolehlivě informace o osobnostech prvního zahraničního odboje a o reprezentantech první Československé republiky. „V nespočetných biografických heslech slovník spolehlivě informoval prakticky o každé výraznější postavě soudobého domácího a světového dění. Ve válečných letech se však jeho dokončení komplikovalo, oddalovalo a nakonec zůstal nedokončen.“ (Srv. Josef TOMEŠ: Encyklopedie a doba /Z analů novodobé české encyklopedistiky/. In: J. Hanzal, J. Dejmek /eds./: *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století. Sborník prací k 65. narozeninám prof. Dr. Roberta Kvačka*. Praha 1997, s. 515–530; Týž: Cestami novodobé české biografické encyklopedistiky. In: M. Makariusová, P. Vošahlíková /eds./: *Metodické problémy moderní biografistiky*. Praha 2010, s. 68–76.)

Biogramy zařazovaly také další obecné encyklopedie z meziválečného období. K desátému výročí vzniku republiky byla roku 1927 vydána reprezentativní publikace *Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého*; zachytila i osobnosti, které jinde do té doby vlastní heslo neměly. Stala se předobrazem dnes populárních publikací typu *Who is who*. Mezi lety 1936–1941 se jako útlé, několikastránkové složky objevovaly životopisy zástupců elit první republiky, které připravoval tiskový odbor předsednictva vlády. Listy se postupně doplňovaly do tří objemných konvolutů *Československo. Biografie*. Ani tento počín však vinou německé okupace a vypuknutí druhé světové války nebyl doveden do konce. Rozsáhlé torzo slouží sice jako spolehlivý dobový informační pramen, přesto se už do něj nedostali mnozí vrcholní představitelé té doby. Dnes nás zajímá též z toho důvodu, že chápeme-li jej jako biografický slovník, jedná se v českém prostředí o první a jen zřídka užívaný způsob vydávání encyklopedických děl tzv. holandskou metodou. Podobným způsobem byl koncipován *Biografický slovník Slezska a severní Moravy* (vědecký redaktor Milan Myška; sešitově vydávaný v Ostravě mezi lety 1993–1999, 12 sv. + 1 sv. suplement z roku 2011. Navazujících 12 sešitů a suplementum jeho nové řady vyšlo mezi lety 2000–2013). K biografickým příručkám lze přičíst i *Kulturní adresář ČSR. Biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníků z let 1934 a 1936*, autorem jeho dvou vydání byl Antonín Dolenský.

Po roce 1945

Poválečné období bylo pro českou národní encyklopedistiku dobou velmi nepříznivou, zvláště únorový převrat 1948 se na další dlouhá léta v oboru podepsal velmi negativně. Veškerou práci svazovala cenzura, autocenzura a poplatnost komunistické ideologii. „Encyklopedie reprezentovala oficiální normativní dílo, její koncepce, výběr a zpracování hesel musely plně odpovídat nejen vládnoucí ideologii, ale i momentální linii stranické politiky. Tato linie se ovšem často měnila, stejně jako vůdčí autority doma i v Sovětském svazu, stanoviska se přehodnocovala, osobnosti střídavě oslavovaly a zatracovaly, a tak se nelze divit, že rozhodující místa s vydáním encyklopedie, jež měla platit řadu let, poněkud otálela,“ píše Josef Tomeš o českých encyklopediích sice obecně, jeho slova však lze bez výjimky vztáhnout i na český národní biografický slovník. V rámci Československé akademie věd vznikl roku 1959 samostatný Encyklopedický ústav (během své existence ně-

kolikrát změnil jméno na Encyklopedický institut, resp. Encyklopedickou kancelář, který dostal zadání vytvořit moderní encyklopedii, která by nahradila *Ottův slovník*. I když z pracoviště postupně vzešlo několik rozsahem menších slovníků (mj. *Příruční slovník naučný* 1–4, 1962–1967; *Ilustrovaný encyklopedický slovník* 1–3, 1980–1982; *Malá československá encyklopedie* 1–6, 1984–1986; ve všech těchto dílech byla zastoupena biografická hesla, mnozí významní lidé z nich však jako ideologicky nepřijatelní vypadli), přesto bylo koncem roku 1992, po reorganizaci Akademie počátkem devadesátých let minulého století, zrušeno. Zvláštní ironií osudu zůstává, že právě kolektiv jeho pracovníků připravil první poválečný jednosvazkový univerzální *Československý biografický slovník*, který však vyšel až v následujícím roce po jeho likvidaci.

Navzdory veškerým omezením začalo od šedesátých let minulého století panovat na některých ústavech ČSAV, příp. vysokých školách, příznivější klima pro specializovanou encyklopedickou práci, a tak se podařilo založit a dříve či později také dokončit několik oborových encyklopedií, ať už čistě biografických, nebo věcných a osobních. Situace se ovšem v různých oborech lišila. Disciplíny společenskovední disponovaly pro podobné projekty nejen lepším personálním zajištěním, ale mohly začít stavět na mnohdy dlouholeté tradici studia historie svého oboru, včetně tradice lexikografické. Ohraničení oborem také daleko lépe limitovalo rozsah specializovaných encyklopedií. Mezi roky 1963 a 1965 se objevil dvoudílný *Československý hudební slovník osob a institucí* (kolektivní dílo redaktorů Bohumíra Štědrone, Graciana Černušáka a Zdenko Nováčka, které vydalo Státní hudební vydavatelství v Praze). Třetího rozšířeného a dodatky aktualizovaného vydání se v letech 1947–1955 dočkal *Nový slovník československých výtvarných umělců* (první dva díly sestavil Prokop Toman, na *Dodatcích* spolupracoval jeho syn Prokop Hugo Toman). Nejbohatší lexikografické zázemí měla zajisté literární věda, z akademického Ústavu pro českou a světovou literaturu vzešel roku 1964 jednosvazkový *Slovník českých spisovatelů* (kolektivní dílo pod redakčním vedením Rudolfa Havla a Jiřího Opelíka). V polovině osmdesátých let na něj navázal první díl obšírného *Lexikonu české literatury. Osobnosti, díla, instituce*; vycházel více než dvě desítky let a byl dokončen až roku 2008 (Kompletní má celkem 4 díly, 7 svazků; redaktory tohoto generačního kolektivního díla byli postupně Vladimír Forst, Jiří Opelík a Luboš Merhaut). Specializovaných slovníků se dočkaly i další humanitní obory. Poněkud odlišná situace však panovala v oblasti ekonomických věd a techniky. Jak konstatoval náš přední historik hospodářských dějin Milan Mýška, trvalo českým historikům relativně dlouho, než si uvědomili význam studia podnikatelstva. V západoevropských zemích, hlavně v anglosaském prostředí, byla od poloviny minulého století tato rozvíjející se společenská vrstva pokládána za srovnatelnou se staršími kulturními elitami či s aristokracií a duchovenstvem (srv. Milan MÝŠKA: Biografické výzkumy a studium dějin podnikání. In: *Metodické problémy moderní biografistiky*, c. d., s. 78–84). Česká historiografie – s nepatrnými výjimkami – její výzkum až do devadesátých let prakticky pomíjela. Právě v tak neutěšené situaci se nalézaly dějiny techniky i zemědělství, kde se biografická studia pěstovala jen okrajově, a tato část elit rozsáhlejší ucelená díla postrádá dodnes.

Devadesátá léta 20. století

Podobně jako v dalších oblastech života se rozhodujícím zlomem v české lexikografii stal pád komunistického režimu v listopadu 1989. Po něm následovalo několik let překotných změn, které se zásadně dotkly vědeckých institucí. Akademické ústavy prošly personální obměnou, některé zanikly, naopak byly založeny jiné, nové. Otřesy zvláště zřetelně pocítily společenské vědy. Padly ideologické zábrany a cenzura, zároveň však bez náhrady skončilo také pracoviště, které se encyklopediím věnovalo. Vzniklo nebývalé množství nových soukromých nakladatelství, zatímco tradiční státní nakladatelské domy krachovaly nebo se potácely v potížích (srv. Marie MAKÁRIUSOVÁ: Das biographische Lexikon der böhmischen Länder im Jahre 1997. In: P. Csendes, E. Lebensaft /Hg./: *Traditionelle und zukunftsorientierte Ansätze biographischer Forschung und Lexikographie*. Wien 1998, s. 38–41). Společnost se utápěla v euforických očekáváních, jaké možnosti svobodného vyjádření názorů nastolí nová politická konstelace. Ohromně narostl zájem o veškerou encyklopedickou produkci, biografie v to čítaje. Leckde začaly vycházet nejrůznější slovníky oborové, o své významné rodáky se zajímaly regiony, a tak se objevily příručky regionální. Jiná díla ohraničovala určitá dějinná epocha. Každoročně se vydávaly medailony žijících osob shrnuté v publikacích *Kdo je kdo v České republice*. Soukromé nakladatelství Libri založené v devadesátých letech zařazovalo speciální slovníky do svého edičního plánu a několik let je systematicky vydávalo. Většina tehdejší encyklopedické produkce však nepřekročila publicistickou úroveň, mnohá jí ani nedosáhla. Počáteční zájem o všeobecnou encyklopedistiku a nadšení rychle opadly, následovalo vystřízlivění z naivních představ poté, co se ukázalo, že tato disciplína nepřináší ovoce dostatečně rychle. Jedinou výjimku reprezentoval třídílný *Český biografický slovník XX. století*, který jako kolektivní dílo někdejších spolupracovníků Encyklopedického institutu vydal roku 1999 Josef Tomeš.

Biografické oddělení v Historickém ústavu Akademie věd České republiky

V obnoveném Historickém ústavu se myšlenka na vydávání českého univerzálního biografického slovníku objevila hned v devadesátých letech 20. století, od počátku ji rozhodně podporoval nový ředitel František Šmahel, který se ujal iniciativy a vytvořil pro práci základní organizační, personální a materiální podmínky. Redakce vznikla jako samostatný útvar a jeho vedení se energicky chopil historik českých dějin 19. století Jan Novotný, který se po mnoha letech působení v muzeu vrátil do ústavu, a to ve věku, kdy mnozí už pomýšlejí na odchod na odpočinek. Jan Novotný ihned navázal kontakty s pracovišti podobného zaměření v sousedních státech, zmapoval situaci především v Rakousku a na Slovensku. Už na podzim roku 1990 předložil k oponentuře vlastní návrh projektu. Ten se setkal s kladným přijetím nejen u vědecké rady Historického ústavu, ale byl připomínkován i na vybraných pracovištích podobného zaměření doma i v cizině. Po zohlednění připomínek vznikl závazný projekt kolektivního generačního díla a začala na něm pracovat

zpočátku tříčlenná redakce. Budoval se generální heslář, což tehdy představovalo pět let nekončícího excerpcování literatury, pramenů a vypisování katalogizačních lístků. Prvotní naděje, že by bylo možno navázat na materiál kdysi shromážděný ve zrušeném Encyklopedickém institutu, příp. převzít jeho příruční knihovnu, se záhy ukázaly jako liché, protože jak kartotéky, tak knihovna zmizely. V polovině devadesátých let 20. století pokročil sběr základních informací natolik, že se přistoupilo k vyřízení široce koncipované databáze, která již tehdy shromáždila údaje o více než čtyřiceti tisících osob, a to včetně žijících. V roce 1994 se překročilo k vydání ukázkového sešitu s pokyny a vzorovými hesly pro budoucí autory, mezi lety 1997–2000 vyšly čtyři svazky hesláře, které zveřejnily na dvacet tisíc jmen se základními biografickými a profesními daty osob, jejichž životy a působení by měl budoucí lexikon shrnout. Jako závažný problém této fáze příprav se jevil nejen rozsah (v té době nastupující počítačová technika ještě práci příliš neusnadňovala, naopak bylo potřeba shromážděný materiál přepsat do jednoduché databáze, která zpočátku byla s to jej pouze abecedně seřadit), ale také proporcionalita budoucího díla. Kompletování životních dat jednak komplikovala (a dodnes komplikuje) zcela nedomyšlená legislativa týkající se ochrany osobnosti, která badatelům znemožnila přístup do registru obyvatel, jednak naráželo na odlišný přístup některých oborů k vlastním dějinám, a tak shromažďování údajů pro představitele přírodovědných, technických a hospodářských disciplín zaostávalo za obory humanitními. Zřetelně se projevilo, jak zájem o regionální biografistiku v minulosti kolísal, a tak zatímco některé kraje měly k dispozici buď již vydané slovníky a slovníčky (k těm dobře zmapovaným patřila např. severní Morava, východní a jižní Čechy), jiné takováto díla zcela postrádaly. Obzvláště markantní nerovnováha vyvstala v oblastech s národnostně smíšeným obyvatelstvem. Zatímco německá regionální historiografie v minulosti tradičně svědomitě a systematicky mapovala své elity, ať už ve slovníkových heslech, nebo v článcích či nekrolozích na stránkách početných lokálních periodik, na české straně tato aktivita scházela. Pro sudetoněmecké prostředí lze čerpat informace např. ze slovníku *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder* (vychází od roku 1974 v Mnichově; ukončil zpracování písmena S a blíží se k závěru abecedy. Vydavatelem je vědecká instituce Collegium Carolinum, věnující se od roku 1956 dějinám a kultuře českých zemí. Knihovna Collegia vlastní v Německu největší specializovanou sbírku bohemik), naopak pro české osobnosti z oblasti Sudet se podobného zdroje informací nedostává.

K vydání prvního svazku *Biografického slovníku českých zemí (BSČZ)* zbývala ještě dlouhá cesta, na níž se vynořily i pochybnosti o zvládnutelnosti podobného úkolu či o udržitelnosti dlouhodobého průběžného financování. Bylo potřeba zajistit i nakladatelství, které by na sebe vzalo mnohaletý závazek soustavného vydávání díla. Došlo také ke generační obměně hlavního redaktora.

Biografický slovník českých zemí

Roku 2004 se na knižním trhu objevil první svazek *Biografického slovníku českých zemí*, díla širokého autorského kolektivu (hesla píšou kromě pracovníků HÚ AV ČR externisté z mnoha vědeckých pracovišť a vysokých škol). Slovník BSČZ se přiklonil k sešitovému vydání, které dovoluje daleko pružněji reagovat

na změny, a to podle vzoru rakouského *ÖBL*, který se nám stal hlavním inspiračním zdrojem i po stránce formální. *Zázemí* poskytla dvě nakladatelství, a to Libri ve spolupráci s nakladatelstvím Historický ústav. Dnes každoročně vychází jeden brožovaný svazek s více než dvěma sty hesel (jeden díl tvoří pět svazků, jednotlivé díly se od sebe odlišují podle barev). Do *BSČZ* jsou zařazeny osobnosti bez rozdílu etnického původu, které se v českých zemích narodily, nebo zde převážnou část života působily, příp. se zde narodily a svou prací se uplatnily v zahraničí, dále cizinci, kteří svou prací významně přispěli k rozvoji naší země; jejich životní dráha se uzavřela do roku 2000. Počínaje 16. svazkem (4. díl) došlo ke dvěma změnám. Datum úmrtí se posunulo k roku 2010 a *BSČZ* se ujalo nakladatelství Academia, které od roku 2013 do dnešního dne vydalo čtyři svazky. Lze tedy konstatovat, že *Biografický slovník českých zemí* si obhájil svůj *raison d'être*, a současně doufat, že se během příštích let podaří nám i následovníkům splatit dluh předcházejícím generacím.

V době internetu

Jak dokládá celosvětová obliba a masové rozšíření wikipedie, je internet chápán jako vhodné prostředí pro biografické slovníky budoucnosti. Přednosti jsou nasnadě: uživatelsky jsou rychle dostupné, na rozdíl od knihy mohou být aktualizovány pohotověji a operativněji, vyhýbají se jim případné problémy s nakladatelem, jsou flexibilnější. Opravy a doplňky lze provádět bez ohledu na abecedu průběžně, obsah lze zpestřit multimedialně, tj. obrazovými, příp. zvukovými dokumenty. Mnohým čtenářům se tato forma zdá nejen komfortnější, ale také atraktivnější. Pro čitelnost textu může být výhodou případné odstranění textových zkratk a krácení textu, kterým se kvůli úspornosti nevyhne tištěná kniha. Pomocí interních a externích odkazů na jiné internetové stránky je možné se propojit na další informace (např. u členů uměleckých sdružení, rodinných příslušníků, členů politických uskupení a stran), dále získat informace o v textu citovaných organizacích, institucích, příp. objasnit významy odborných termínů a cizích slov nebo odkázat na další články, knihy a tištěné dokumenty. Externí odkazy kromě toho dovolují rychlejší přístup k některým digitalizovaným archivním pramenům (matriky), k citované literatuře do příslušných knihoven nebo na internetu. Vyjmenované příklady se v budoucnu jistě ukážou ještě flexibilnější, je však potřeba ohraničit jejich rozsah a nelze je rozšiřovat až k bezbřehosti. Ani internet však nezbavuje povinnosti si z vyhledaných informací vybírat, třídit je, kriticky vyhodnocovat jejich vypovídací schopnost a výpovědní hodnotu. Nadále zůstane jen na badatelích, aby posoudili skutečný přínos osobnosti a rozhodli, koho do vznikajícího díla přijmou, a koho z něj vyřadí. Elektronická podoba lexik, i když se to na základě výše jmenovaných příkladů nezdá, má kromě nesporných pozitiv i své nedostatky, které nelze přehlížet nebo ignorovat. Uvedeme jen hlavní: elektronické dokumenty jsou daleko zranitelnější než tištěné slovo. Na internetu není žádný text zcela chráněn před textovými i obrazovými manipulacemi (například wikipedie, resp. její různé národní verze, přináší o jedné a téže osobnosti často velmi odlišné informace). Dalším handicapem jsou vysoké pořizovací náklady a časově omezená funkčnost současných databází. To jsou při dlouhé

HLEDÁNÍ PODLE VÍCE KATEGORIÍ

[Speciální stránka](#)

Prosim, zadejte alespoň jednu kategorii.

Toto vyhledávání slouží k zobrazování stránek zařazených současně do několika kategorií. Vyhledávat stránky je možné nejvýše podle 5 kategorií, přičemž je dále možné určit až 3 další kategorie, ze kterých budou stránky vynechány. Nepoužívejte prefix "Kategorie:". prosím. Vyhledávání rozlišuje velká a malá písmena.

Vypsat stránky zařazené do následujících kategorií:

Významnost

Povolání 1.

Povolání 2.

Povolání 3.

Ignorovat stránky zařazené do následujících kategorií:

Hledat

Biografický slovník českých zemí - vyhledávání

době, po níž rozsáhlé dílo vzniká, negativa velmi závažná. K jiným nedostatkům, které nelze přehlížet, patří, že dnes nalezené adresy odkazů se časem stávají nedostupnými, a tedy jako informační zdroj bezcennými.

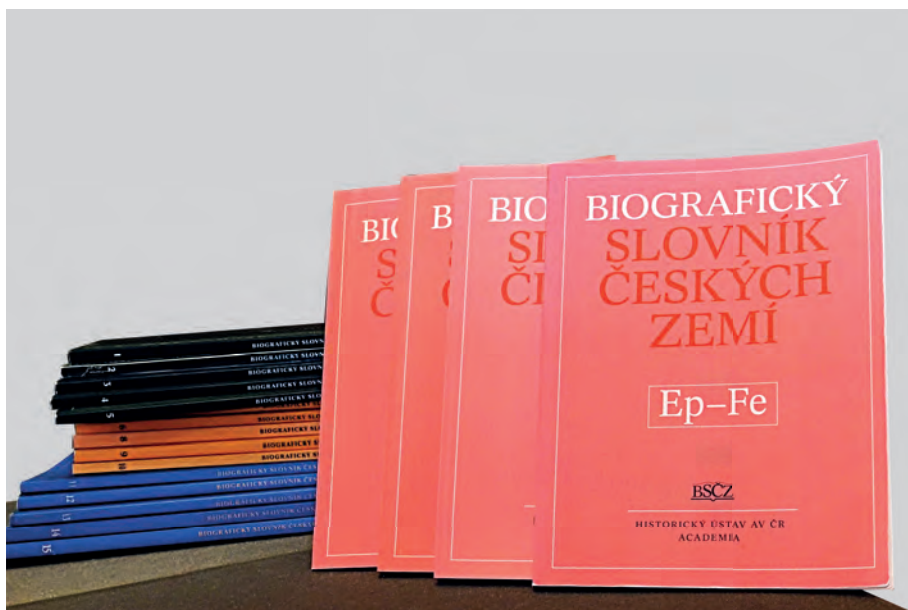
Redakce BSČZ přistoupila, podobně jako většina biografických slovníků, k budování vlastního internetového portálu, aby i v tomto ohledu dohonila zpoždění nejen za okolními zeměmi, ale také za několika českými speciálními lexiky, která v digitalizaci pokročila, a aby dostala rozšířenému názoru, že co dnes není na síti, jako by neexistovalo. V roce 2015 jsme na internetu zveřejnili kompletní shromážděný heslář, který v současnosti spravujeme, s údaji o více než padesáti tisících osobnostech (včetně žijících) <http://biography.hiu.cas.cz>. Postupně do něj vkládáme texty hesel uveřejněných tiskem v prvních svazcích slovníku, dnes již těžce dostupné. Ve srovnání s portálem německojazyčných zemí pracujeme s nepoměrně menším množstvím materiálu, přesto se počáteční úvahy o možnosti včlenit BSČZ jako součást již fungujícího německojazyčného projektu <http://www.biographie-portal.eu> ukázaly jako problematické kvůli jazykové bariéře.

Paralelní vydávání BSČZ tiskem je dosud pokládáno za nepřekonané a v dlouhodobém projektu nezbytné. Ostatně ani zahraniční redakce, které jsou v tomto

Závěrem

Položme si otázku, zda národní lexikon v současném globalizovaném světě není již anachronismem. Odpověď zřejmě nebude jednoznačná. Úkolem slovníku a jeho ambicí je uchovat v kolektivním historickém povědomí národa také ty pozoruhodné osobnosti, jimž se nedostalo monografie. Protože nelze, jak už bylo výše zmíněno, stanovit zcela objektivní pravidla pro výběr osob, výsledek bude vždy do určité míry odrážet přístup tvůrců. Tohoto úskalí jsou si vědomi vydavatelé a zpracovatelé encyklopedie, ne však už její uživatelé. Ideální slovník – i když o něj usilujeme – neexistuje, proto jakémukoliv dílu mohou uživatelé vždy vytýkat mezery.

Dějiny národních společností tvoří pestrá mozaika složená z kamínek lidských osudů. Autoři slovníků postupně trpělivě skládají jednotlivé úlomky a věří, že se fragmenty časem spojí v celek, který dá hotovému obrazu hlubší smysl.

Generální heslář biografického slovníku českých zemí (<http://biography.hiu.cas.cz/>)

Geneze

Generální heslář *Biografického slovníku českých zemí* (dále *BSČZ*) se začal budovat od roku 1990 jako východisko pro vydávání univerzálního generačního lexika, které si klade za cíl přinést základní vědecky ověřené informace o životě, činnosti a díle osobností politického, společenského, hospodářského, technického, vědeckého, kulturního a všech dalších oblastí života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v průběhu celých dějin. Vzhledem k předpokládanému generačnímu rozsahu prací heslář od počátku zachycuje vedle osob již nežijících i významné osobnosti žijící. Původně byl založen a vytvářen jen jako lístkový katalog obsahující životní data zařazené osoby, stručnou charakteristiku jejího povolání a s ní spojenou základní bibliografii. Již v průběhu devadesátých let byly lístky převáděny do elektronické databáze dostupné však pouze v rámci Historického ústavu AV ČR. Koncem roku 2014 se redakce *BSČZ* rozhodla zveřejnit generální heslář formou přístupného portálu a od poloviny roku 2015 jsou tak shromážděná data k dispozici veřejnosti.

Obsah

Osobnosti zařazené v hesláři nejsou omezeny jen na české etnikum, ale jsou zachyceny i ty, které se v českých zemích narodily a celý svůj život nebo jeho převážnou část zde působily. Heslář podchycuje i ty, které se významně uplatnily ve své profesi nebo ve veřejném životě v zahraničí a konečně i ty, které sice pocházely ze zahraničí, ale svým působením významně zasáhly do českého prostředí. K dnešnímu dni databáze zahrnuje základní údaje o cca 51 tisících nežijících a žijících osobnostech. Heslář je otevřený, tj. neustále se doplňuje a zpřesňuje, shromažďují se nové údaje a dodatky. Samotný tištěný slovník pak zveřejňuje biogramy jen vybraných osobností. Kritérii výběru jsou jejich význam a historicky uzavřené dílo (tj. osoby již nežijící). Při zpracování lexika je dodržován určitý časový odstup od data úmrtí zařazované osoby. Původní časová hranice (rok úmrtí 2000) byla posunuta a v současnosti je stanovena rokem 2010. *BSČZ* vychází od roku 2004 v tištěné podobě, v současnosti v jednoročním intervalu. Od roku 2016 jsou hesla otištěná v prvních 15 sešitech, které jsou v současnosti již rozebrány, postupně uveřejňována paralelně i na tomto portálu.

Funkce a ovládání

Externí uživatelé mohou pomocí jednoduchého zadání vyhledávat jednotlivé osoby abecedně a podle dat narození a úmrtí, prohlížet abecední soupis, případně kombinováním požadavků vyhledávat osoby podle profese a významu.

Možnosti využití

Databáze je určena široké veřejnosti i všem zájemcům o významné osobnosti z geografického prostoru českých zemí. Slouží k základní orientaci o životních datech a oblasti působení nežijících i žijících osob. Kombinací požadavků při pokročilejším vyhledávání je možné třídit osoby např. podle významu či jednotlivých povolání. Redakce *BSČZ* od zpřístupnění databáze očekává také zpětnou vazbu směrem k veřejnosti a vyzývá tímto ke spolupráci externí uživatele proto, aby lépe a pohotověji mohla doplňovat chybějící data a revidovat omyly v těch již shromážděných.

Moderní národy v Evropě i mimo ni si v průběhu dějin vytvořily velké národní biografické encyklopedie, přinášející základní informace o osobnostech svých kulturních elit. V českých zemích srovnatelné dílo vzniká v posledních dvou desetiletích jako velká kolektivní práce dnes už mnoha desítek autorů, a to jak z akademických a vysokoškolských pracovišť, muzeí a archivů, ale i zájemců z řad široké veřejnosti. Vydávání *Biografického slovníku českých zemí* patří k hlavním úkolům Historického ústavu, v jehož rámci jej zpracovává samostatné oddělení biografických studií.

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Richard Lhotský: **Aktivní látky mikrořas ve výživě**

Jan Vít: **Jan Patočka**

P. Soudek, R. Podlipná, Š. Petrová, P. Landa, T. Vaněk: **Fytoremediace a možnosti její aplikace**

DOSUD VYŠLO:

Jaroslav Pánek: **Český historický ústav v Římě**

E. Semotanová, P. Chromý, M. Semian, Z. Kučera: **Historical Geography Research Centre (English edition)**

Radomír Vlček: **Josef Macůrek**

Edice Věda kolem nás | Prostory společné paměti
Biografický slovník českých zemí | Marie Makariusová

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i. Grafická úprava dle osnovy Jakuba Krče a sazba WOW, spol. s r. o. Odpovědná redaktorka Petra Královcová. Vydání 1., 2017. Ediční číslo 12143. Tisk WOW, spol. s r. o., Washingtonova 1567/25, 110 00 Praha 1.

ISSN 2464-6245

Evidováno MK ČR pod e. č. E 22344

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academia knihy.cz | www.eknihy.academia.cz